

ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 3ΗΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1998

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΑΓΑΠΗΤΟΥ Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗ

ΚΑΡΛ ΓΙΟΥΓΚ
ΕΝΑΣ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΟΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

ΟΜΙΔΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΤΑΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι Συνάδελφοι,
Κυρίες και Κύριοι,

Είναι έπόμενο οί μυθιστοριογράφοι, γιατί νὰ πλάσουν τὴν ἴδιομορφία στοὺς χαρακτῆρες τῶν ἡρώων τους, νὰ ἐπωφελοῦνται ἀπὸ τὰ συμπεράσματα τῶν ἐπιστημόνων ποὺ μελετοῦν τὰ φαινόμενα τῆς ψυχῆς ἔτσι ὡστε νὰ κατορθώσουν νὰ ἐρμηνεύσουν περιπτώσεις τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς. "Ἐνας ἀπὸ τοὺς πλέον χαρισματικοὺς ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς ἔρευνητές, πραγματικὸς χαρτογράφος τοῦ θυμικοῦ κόσμου μας, ὑπῆρξε δι μεγάλος ψυχίατρος Κάρλ Γιούγκ. Τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του διάλεξα νὰ συνοψίσω στὴν ἀποψινὴ διμιλία μου:

"ΚΑΡΛ ΓΙΟΥΓΚ. "Ἐνας Χαρτοφάγος τῆς ψυχῆς

'Ο Κάρλ Γιούγκ ὑπῆρξε χαρακτηριστικὴ περίπτωση στὴν ἴστορία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος: 'Απ' τὴ σωματικὴ του ρώμη προοριζόταν περισσότερο γιὰ τὴν ἔξωστρέφεια· ὥστόσο, δι ἔρευνητῆς μέσα του εἶχε τόσο πολὺ ὑποβιβάσει τὴ σημασία τῆς ἔξωτερης ζωῆς, ὥστε νὰ τὸν ἐνδιαφέρει πιὰ στὸ βαθύδιο τῆς συμβολῆς τῆς γιὰ ν' ἀποκρυπτογραφεῖ ἐγγραφές της στὴν ψυχὴ ἀπὸ διαιώνιες ἐμπειρίες. 'Ο ἴδιος βεβαίωνε πώς: «Κατὰ βάθος, δὲ μοῦ φαίνονται ἀξιαὶ νὰ διηγηθῶ, παρὰ μονάχα τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς μου, ὅπου δι μένιος κόσμος εἰσέβαλε στὸν ἐφήμερο. Γι' αὐτὸ

μιλάω ίδιαίτερα για την έσωτερηκές έμπειρες». "Ετσι, μ' ὅλα τὰ ἐπιστημονικὰ ταξίδια του στὰ πέρατα τῆς γῆς, τὴν ἀγάπην του στὰ σπόρα, τὶς ὑψηλές γνωριμίες του, τὴν κλινική του δραστηριότητα, πέρασε τὸ ἀτέλειωτα χρόνια τοῦ βίου του, μονήρης, ἀνάμεσα στὴν πολυπρόσωπη οἰκογένειά του, πασχίζοντας, στὶς ἔσωτερηκές καταδύσεις του, νὰ κάνει, μὲ τὴ σχεδία του «Ἀρχέτυπα», τὸν περίπλου τοῦ θυμικοῦ κόσμου μας..."

"Ἐπόμενο, λοιπόν, νάχαμε ἐλάχιστες μαρτυρίες ἀπὸ μιὰ ζωὴ τόσο ἐρμητική, ἀλλὰ δὲν ἀποφάσιζαν μερικοὶ μαθητές του, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1957, νὰ τὸν ὑποβάλουν στὴ δοκιμασία ν' ἀφηγηθεῖ τὰ σημαντικότερα περιστατικά της, ἀφοῦ ὁ ίδιος δίσταζε νὰ τὸ ἀποφασίσει, ἐπειδὴ εἶχε πάντα τὴν ἐντύπωση πώς, ὅποτε θάρχιζε παρόμοιο βιβλίο, «σὰ ν' ἀντιμετώπιζε τὸ πεπρωμένο». Συγχαῖ ἔλεγε: «Ἡ δυσκολία, ὅταν κανεὶς γράφει μιὰν αὐτοβιογραφία, εἶναι πώς δὲ διαθέτει κανένα μέτρο, καμιὰ ἀντικειμενικὴ βάση, ἀπ' ὅπου ζεκινώντας θὰ μποροῦσε νὰ διαμορφώσει μιὰ κρίση. Δὲν ὑπάρχει κατάλληλη δυνατότητα γιὰ σύγκριση. Ξέρω πῶς σὲ πολλὰ σημεῖα δὲν εἶμαι ὄμοιος μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὡστόσο ἀγνοῶ τὶ πραγματικὰ εἶμαι. Ὁ ἀνθρώπος δὲ θὰ μποροῦσε νὰ συγχριθεῖ μὲ τίποτε: δὲν εἶναι οὔτε πίθηκος, οὔτε βόδι, οὔτε δέντρο! Εἶμαι ἄνθρωπος; Τί νὰ πῶ; «Οπως κάθε ὄν, διαπεράστηκα κι ἐγὼ ἀπ' τὴν ἀπέραντη θεῖκότητα, δὲν μπορῶ ὄμως ν' ἀντιμετωπίσω, νὰ παραβάλω τὸν ἑαυτό μου μὲ κανένα ζῶο, μὲ κανένα φυτό, μὲ καμιὰ πέτρα. Μόνο ἔνα μυθικὸ δὲν ξεπερνάει τὸν ἀνθρωπὸ. Πῶς, λοιπόν, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἔχει γιὰ τὸν ἑαυτό του μιὰ ὄριστικὴ γνώμη;» Ἐπὶ τέλους, τὰ διάφορα κεφάλαια αὐτῆς τῆς αὐτοψυχογραφίας — γραμμένα ἡ ὑπαγορευμένα — εἴταν ἔτοιμα ἐκεῖ γύρω στὰ 1960. 'Ο ἐπιστημονικὸς διευθυντὴς στὶς ἐκδόσεις «Γκαλλιμάρ» Ρολλάν Καέν, προλογίζοντας τὴ μετάφρασή της ἀπ' τὸ γερμανικὸ πρωτότυπο στὰ 1966 μὲ τὸν τίτλο «Ἡ ζωὴ μου, ἀναμνήσεις, δινειρά καὶ σκέψεις», τόνιζε τὴν ἀποκαλυπτικότητα αὐτοῦ τοῦ ὑλικοῦ γιὰ τὸν «πρῶτο ἐρευνητή, πού, καθὼς ἴσχυρίζεται, ἔξετασε τὸ ἀσυνείδητο σ' ὅλη τὴν ἔκτασή του — μὲ τὸν Φρόνδ στὴν ἀρχή, μόνος του ἐπειτα, διλότελα μόνος — ὅτι δραματικὸ εἶχε αὐτὴ ἡ ἀνακάλυψη»...

"Ο ἀναγνώστης παρακολουθώντας ἀπὸ κεφάλαιο σὲ κεφάλαιο τὴ διαμόρφωση μιᾶς συνείδησης μαζὶ μὲ μιὰν ίδιοφυΐα, ξαφνιάζεται γιὰ τὴν ἵκανότητα ἐνὸς πνεύματος, ποὺ μὲ τὴν ίδια ἑτοιμότητα ἔθετε σὲ ἐπιστημονικὸ ἔλεγχο τὰ πορίσματα μιᾶς κλινικῆς παρατήρησης ὅσο καὶ τὸ περιεχόμενο ἐνὸς δινέρου, βγάζοντας ἀπροσδόκητα συμπεράσματα γιὰ τὴ θεραπευτικὴ τῆς ψυχῆς. Ἐντύπωση κάνει ἡ σημασία πού, ἀπὸ παιδί, ἔδινε ὁ Κάρλ Γιούγκ στὰ δινειρά του κι ἡ διορατικότητά του ν' ἀποσπᾶ προφητικὰ στοιχεῖα ἀπ' τὸ δυναμικὸ ὑλικὸ πού ἔκλυουν. Θὰ μποροῦσε, μάλιστα, νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς, πῶς ὁ μίτος γιὰ τὸν προσανατολισμό του μέσα στὸ λαβύ-

ρινθιο τῆς ψυχῆς ὑπῆρξε τὸ δίνειρο. Μὲ τὰ βιώματά του καὶ τὰ ὄράματά του, τὴν παρατήρηση καὶ τὸ μύθο, τὸ συλλογισμὸν καὶ τὴν ἀνάλυση, ἀνατρέχοντας νοερὰ τὴν ψυχολογικὴν διαδρομὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' τὸ πρῶτο ὑποσυνείδητό του σκίρτημα ὡς τὴν συνειδητοποίηση τῆς ἴστορικότητάς του, κατόρθωσε, μέσα στὸ ἐρευνητικὸν πάθος του, νὰ δώσει δείγματα αὐτῆς τῆς «πορείας» πού, ὅσο καὶ νὰ συνάντησαν πολλὴ δυσπιστία γιὰ τὴν μεταφυσικὴν ἔρμηνείαν τους, δὲν παύουν ὅμως νὰ θεωροῦνται κατακτήσεις τοῦ ἀνθρώπου στὸν ἀγώνα του ν' ἀποσπάσει μυστικὰ ἀπ' τὸ «Ἄγνωστο ποὺ τὸν περιβάλλει — νὰ διαφωτιστεῖ γιὰ τὴν ἵδια τὴν ψυχοπνευματικήν του ὑπόσταση».

Δὲν εἶναι καθόλου ἀνεξήγητη αὐτὴ ἡ ἰσόρροπη σύνθεση μυστικοπάθειας καὶ θετικότητας, ποὺ χαρακτηρίζει γενικὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Κάρλ Γιούγκ, ἀφοῦ προτεστάντες οἱρωμένοι καὶ γιατροὶ μὲ κοινωνικὴν δράσην διασταυρώθηκαν στὸ γενεαλογικὸν δέντρο του. 'Ο ἴδιος, μάλιστα, ἀναφέρει τὴν διάδοσην μέσα στὴν οἰκογένειά του, πώς ὁ παππούς του ἀπ' τὴν πατρικὴ γραμμὴν εἴταν νόθιος γιὸς τοῦ Γκαΐτε, γιὰ νὰ δώσει, ἵσως, ἔτσι, καὶ μιὰ βιολογικὴν ἔρμηνείαν τῆς ἐκλεκτικῆς συγγένειάς του μὲ τὸν ποιητὴ τοῦ «Φάουστ», ποὺ τὸν θεωροῦσε θαυμαστὸν ἀνθρώπινον ὑπόδειγμα.

* *

Τὰ παιδικὰ χρόνια τοῦ παπαδόπαιδου στὸ πρεσβυτέριο, ἀνάμεσα σ' ἔναν πατέρα φιλάσθενο, καλβινιστή, ποὺ τὸν κατάτρωγαν οἱ ἀμφιβολίες, καὶ μιὰ μητέρα συναισθηματικὴ (ἡ μοναδικὴ ἀδελφή του γεννήθηκε ἐννιά χρόνια ἀργότερα), περάσανε γεμάτη μυστικοπαθεῖς φοβίες. Μποροῦμε νὰ ποῦμε πώς σὰ νὰ τὰ διαπερνοῦσε ἡ σπίθα μιᾶς ἴδιοφυΐας. Γιατί, ἐνῶ ἡ ζωτικότητά του τὸν παρακινοῦσε στὸ παιχνίδι καὶ τὴ σκανταλιά, ἡ σκιὰ ἐνὸς τιμωροῦ θεοῦ, ποὺ τοῦ ψιθύριζε στὴ μοναξιά του «Ἀπαγορεύω», προκαλοῦσε μέσα του τυραννικές διασπάσεις. Καθὼς εἶχε κληρονομήσει ἀπ' τὴν μητέρα του τὸ πάθος νὰ ἐρευνᾷ γιὰ νὰ ἔξαχριβώνει τὴν ἀλήθεια, τὸ παράξενο αὐτὸν ἀγόρι, ποὺ δὲν τοῦ πολυάρεσε νὰ πηγαίνει στὴν ἐκκλησιά, ἔφερνε συχνὰ σὲ δύσκολη θέση τὸν πατέρα του μὲ τὶς ἀπροσδόκητες ἐρωτήσεις του γιὰ τὸ μυστήριο τῆς θείας χάρης, τὴν τριαδικότητα τοῦ θεοῦ, τὸ ρόλο του σατανᾶ, τὸ πρόβλημα τῆς ἀμαρτίας. Εἴτανε στὰ ταραχμένα δίνειρά του ὁ θεατὴς μιᾶς ἐφιαλτικῆς διελκυστίνδας ἀνάμεσα σὲ δύο ἀκατάβλητες θεότητες: τὸν ἀγαθὸν θεὸν καὶ τὸν κακοποιὸν σατανᾶ ποὺ προετοίμαζαν ἀπὸ τώρα τὸν ψυχολογικὸν διχασμό του, τὴν συνύπαρξην μέσα του δύο ἀνόμοιων προσώπων — ὅ,τι πιὸ ὕστερα θ' ἀποκαλοῦσε ὁ ἴδιος «προσωπικότητα No 1 καὶ προσωπικότητα No 2», διμολογώντας πώς ἡ δεύτερη, μὲ τὴν ἐσωστρέφειά της, ὑπῆρξε, γι' αὐτόν, ἡ χαρακτηριστικότερη. Ἀργότερα, στὸ ἔργο του «Προβλήματα τῆς σύγχρονης ψυχῆς», θὰ θεωρήσει αὐτὴν τὴν περίοδο τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' τὶς πιὸ ἀποκαλυπτικές γιὰ τὴν ἀνίχνευση τοῦ ἀσυνείδητου, ἐπειδή, σύμ-

φωνα χαρά τὸν βασικὸν φυλογενετικὸν νόμον: «στὴν παιδικὴν ἡλικία ἐπαναλαμβάνεται μιὰ ἡχώ τῆς προϊστορίας τῆς φυλῆς καὶ, κατὰ κάποιο τρόπο γενικό, δλης τῆς ἀνθρωπότητας».

Στὸ κολλέγιο — ἀλλὰ καὶ σ' ὅλη τὴν μετέπειτα ζωὴν του — ὁ τρόπος καὶ τὸ βάσανό του εἴται τὰ Μαθηματικά. Κάτι, γι' αὐτὸν, ἀκατανόητο. Γιὰ τὴν διάνοια, ώστόσο, αὐτοῦ τοῦ θεόληπτου ἀγοριοῦ, ποὺ ἀρχιζει κιόλας ν' ἀξιολογεῖ τὸν κόσμο, εἴται ἀσύλληπτο ὅτι μονάχα ὁ ἀνθρωπὸς εἶχε τὸ προνόμιο νὰ μοιάζει στὸ Θεό: «Μοῦ φαινόταν πῶς τὰ ψηλὰ βουνά, τὰ ποτάμια, οἱ λίμνες, τὰ ὥραῖα δέντρα, τὰ ἄνθη, τὰ ζῶα μετάδιναν περισσότερη θεῖκὴ οὐσία ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰ γελοῖα τους ροῦχα, τὴν χυδαιότητα, τὴν ἀνοησία, τὴν ματαιοδοξία, τὴν φευδομανία, τὸν ἀνυπόφορό τους ἔγωκεντρισμό». Ἐπόμενο, λοιπόν, τὸ μονόχνωτο παιδί νὰ αἰστανθεῖ πρόωρα στὴν ζωὴν του τὴν ἀνάγκη μιᾶς δεοντολογίας πού, ἀργὰ ἀλλὰ σταθερά, θὰ διαμορφώσει τὴν ἡθικήν του προσωπικότητα: «Κανένας πιὰ δὲν μποροῦσε νὰ μοῦ τὸ βγάλει ἀπ' τὸ μυαλὸ πῶς εἶχα δημιουργηθεῖ γιὰ νὰ κάνω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ κι ὅχι τὸ δικό μου. Αὐτὸ μούδινε συχνὰ τὴν ἐντύπωση, σὲ κάθε κρίσιμη περίσταση, πῶς δὲ βρισκόμουν ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους μὰ μόνος μὲ τὸ Θεό. Πάντα, “ἐκεῖ κάτω”, ὅπου δὲν εἴμουν πιὰ μόνος, αἰσθανόμουν ἐκτὸς χρόνου. Εἴμουν μέσα στὴν αἰωνιότητα καὶ αὐτὸς ποὺ ἀπαντοῦσε (στὰ ἔρωτήματά του) εἴται Ἐκεῖνος ποὺ ὑπῆρχε ἐκεῖ ἀπ' τοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. ‘Η συνομιλία μου μ' αὐτὸν τὸν’ Αλλο εἴται ὅ, τι ζοῦσα πιὸ βαθιά, ἀλλοτε σὰν μιὰ αἰματηρὴ πάλη, ἀλλοτε ὅμως σὰν μιὰ ὑπέρτατη ἔκσταση’. Ω! σίγουρα, θάνιωθε πολὺ δυστυχισμένος ἐκεῖνα τὰ χρόνια, καθὼς εἴται ἀναγκασμένος νὰ κρύψει τέτοιους εἴδους μυστικά, ἀν δὲν ὑπῆρχε ἡ μητέρα του — ποὺ αἰσθανόταν ὅπως κι ἐκεῖνος — γιὰ νὰ τῆς κάνει τὶς ἐκμυστηρεύσεις του.

Μὲ τὴν εἰσοδὸ δόμως τῆς νεότητας, ἡ ἀνάγκη γιὰ μιὰν ἐπιστροφὴ στοὺς ἀνθρώπους διαδέχτηκε τὰ χρόνια τῆς ἐφηβικῆς του ἀπομόνωσης. Στὴν ἀρχή, δὲ Νίτσε γίνεται ὁ πνευματικὸς ὀδηγός του. Τὰ ἔργα του, ἀπ' τὴν μιὰ τὸν ἐνθουσιάζουν, καθὼς ἔξαίρουν τὶς μυστικὲς δυνάμεις τῆς ζωῆς, ἀπ' τὴν ἀλλη ὅμως τοῦ γεννοῦν φοβίες, μήπως κι ἐκεῖνος, ὅπως ὁ μεγαλοφυῆς στοχαστής, μποροῦσε νάχε τὸν πικρὸ κλῆρο τοῦ ἀπροσάρμοστου. Ό Κικέρων, δὲ Πλάτων, δὲ Κάντ - εἴναι οἱ ἐκλεκτοί του. Ό Αντιπαθεῖ τὸν Ἐγελο, ἀγαπᾶ τὸν Σοπενγάουερ. Θεωρεῖ τὴν Δογματικὴ «φλυαρία, ἀνοησία, ποὺ συσκοτίζει τὴν Ἀλήθεια». Ό αμφιβάλλει γιὰ τὸ ρόλο τῆς Ἐκκλησίας. Ό Γκαϊτε πρῶτος θὰ τοῦ διδάξει τὸ ρόλο τοῦ κακοῦ στὴν ζωὴν. Ποιά, λοιπόν, ἐπιστήμη, ἐκτὸς ἀπ' τὴν Ἰατρική, εἴται κατάλληλη νὰ γίνει τὸ καταφύγιο στὶς ἐσωτερικὲς περιπλανήσεις ἐνὸς ἐνεργητικοῦ χριστιανοῦ, ποὺ τὸ θεωροῦσε σὰν ἀποστολή του νὰ βοηθήσει τοὺς συνανθρώπους του; Ό νεαρὸς Κάρλ πήρε τὴν ἀπόφαση νὰ προσθέσει ἀκόμη ἔναν γιατρὸ στὸ γενεαλογικὸ δέντρο του. Ό σως δὲ ἀταβισμὸς νάπαιξε

κάποιο μυστικό ρόλο, γιατί νὰ δεῖξει τόση ἐμμονὴ μπρὸς στὴν ἀντίδραση τοῦ πατέρα του, ποὺ ἔβλεπε πάντα στὴν Ἰατρικὴ ἔνα «καινὸ δαιμόνιο».

* * *

Τὴν ἔνοιξη τοῦ 1895 ἀρχίζει τὶς σπουδές του στὸ πανεπιστήμιο τῆς Μπάλ. "Ομως ὁ πατέρας θὰ πεθάνει, προτοῦ προφτάσει νὰ τὸν καμαρώσει γιὰ τὶς πρῶτες ἐπιδόσεις του σὲ μιὰν ἐπιστήμη, ποὺ τὴν εἶχε λίγο σπουδάσει κι ἐκεῖνος. Ἡ ἐμφυτη τάση του ν' ἀναφέρεται σὲ μιὰν ὑπερβατικὴ πραγματικότητα συσχετίζοντας τὸ ὑλικὸ μὲ τὸ πνευματικό· οἱ ἐσωτερικοὶ του μετασχηματισμοί, ποὺ σ' αὐτὴν τὴν ἡλικία μποροῦσε πιὰ νὰ τοὺς μελετᾶ μὲ ψυχραμία· τὸ μυστήριο, ποὺ ἀσκοῦσε στὸ πνεῦμα του ἔναν ἐρεθισμὸ σὰν ἐρωτικὸ χάδι — ὅλα τὸν ὥθιοῦσαν νὰ διαλέξει ἀδίστακτα τὴν ψυχιατρική.

"Ο καθηγητὴς Φρειδερίκος Μύλλερ γίνεται τώρα τὸ ὄδηγητικὸ πνεῦμα του. "Ο νεαρὸς σπουδαστὴς θὰ τὸ διαπιστώσει πολὺ γρήγορα μὰ ποτὲ δὲ θὰ τὸ ξεχάσει, πῶς «ἡ ψυχιατρική», στὴν πλατιά της ἔννοια, εἴναι ὁ διάλογος μιᾶς ἀρρωστης ψυχῆς μὲ τὴν ψυχὴ τοῦ γιατροῦ της, ποὺ θεωρεῖται συμβατικὰ «ὑγιής», ἡ ἀντιπαράθεση ἐνὸς ἀρρωστου μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ θεραπευτῆ του». Μὰ αὐτός, ἵσα-ἵσα, ὁ «διάλογος», μὲ τὴν ἀποκαλυπτικότητά του, εἴναι ὅ, τι ἰδιαίτερα τὸν γοητεύει, ἀφοῦ γίνεται τὸ δργανὸ γιὰ τὶς ἀνιχνεύσεις του. Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1900 παίρνει τὴ θέση τοῦ ἐπιμελητῆ στὴν ψυχιατρικὴ κλινικὴ τοῦ Δημοτικοῦ Νοσοκομείου Ζυρίχης — μιᾶς πόλης πού, ἀντίθετα ἀπ' τὴν κοσμοπολίτικη Μπάλ, μὲ τὸν ὁμοιογενῆ πληθυσμό της, συγκροτοῦσε τότε μιὰ κοινωνία πιὸ ταιριαστὴ στὸ χαρακτήρα του.

* * *

Νά, λοιπόν, ἡ πρώτη ἀνακάλυψη ἐνὸς προικισμένου κλινικοῦ, ποὺ ἐνῷ κατέχόταν ἀπ' τὸ πάθος νὰ συλλάβει ὅ, τι γινόταν μέσα σ' ἔνα ἀρρωστο μυαλό, εἶχε, ὠστόσο τὴν εἰλικρίνεια νὰ ὅμοιογήσει: «πῶς στὸ βάθος δὲν ἀνακαλύπτομε τίποτε τὸ νέο καὶ τὸ ἀρρωστο· συναντοῦμε τὴν ἴδια τὴ βάση τῆς φύσης μας». Εἴναι μιὰ διαπίστωση, ποὺ ἀποτελεῖ ἀποφασιστικὴ στροφὴ στὶς ἐρευνές του, ποὺ τὸν ἀναστατώνει. "Ἡ ἀνάγκη νὰ ἐπικοινωνεῖ μὲ τοὺς ἀρρώστους του τὸν ὄδηγεν, ὃς μέθοδος θεραπευτική, σὲ κάποια πολυγλωσσία. "Ετσι, μποροῦσε κανεὶς νὰ τὸν ἀκούσει, στὶς ἀναλύσεις του, νὰ μιλᾶ ἄλλοτε τὴ γλώσσα τοῦ "Αντλερ κι ἄλλοτε τοῦ Φρόύδ. Δὲν τὸ ξεχνᾶ ὅμως, ὅσο καὶ νάχει μπρός του ἔναν βαριὰ ψυχοπαθῆ, πῶς βρίσκεται κοντὰ σὲ συνανθρώπους του. "Ω, ναί: «ἡ ψυχὴ εἴναι πιὸ πολύπλοκη καὶ ἀπρόσιτη ἀπ' τὸ σῶμα. Εἴναι, μπορεῖ νὰ πεῖ κανείς, αὐτὸ τὸ μισὸ τοῦ κόσμου, ποὺ ὑπάρχει σὲ ὅσο ποσοστὸ ἔχομε τὴ συνείδησή του. "Ετσι, ἡ ψυχὴ δὲν εἴναι μονάχα κάποιο ἀτομικὸ

πρόβλημα, ἀλλὰ πρόβλημα τοῦ κόσμου ὀλόκληρου, καὶ μέσα σ' αὐτὸν τὸν κόσμο ἔχει νὰ ἐνεργήσει ὁ ψυχίατρος». Στὴ διάρκεια τῆς σταδιοδρομίας του θάχει «συνομιλίες» μὲ ἀρρώστους ἀπ' τοὺς πιὸ ἴδιόμορφους χαρακτῆρες καὶ τὶς πιὸ ἴδιότυπες ἴδιο-συγκρασίες. Γι' αὐτὸν ἔχουν τὴ μεγαλύτερη σπουδαιότητα. Μέσα στὴ λαχτάρα του νὰ «μάθει», τοὺς προτιμᾶ ἀπ' τὶς κολακευτικὲς γνωριμίες του μὲ διάσημα πνεύματα τῆς ἐποχῆς του. Σίγουρα, χαρακτηρίζει τὴν πνευματικὴ ταπεινοφροσύνη του ἡ ὄμοιολογία πῶς: «οἱ πιὸ ὠραῖες συναντήσεις καὶ ὅ,τι πιὸ βαρυσήμαντο εἶχα στὴ ζωὴ μου εἴται ἀνώνυμες». Σὲ λίγα χρόνια, παντρεύεται τὴν "Εμμα Ράουσενμπαχ, γιὰ νὰ μὴν εἶναι, νὰ μὴν αἰσθάνεται ξεριζωμένος ἀπ' τὸν κόσμο, ὅπως δὲ Νίτσε. Εἶναι μιὰ ὑποδειγματικὴ σύντροφος, ποὺ θὰ τοῦ δώσει πέντε παιδιὰ — τέσσερα κορίτσια κι ἔνα γιό. Καλές ρίζες. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ «ζωὴ», καθὼς ἀρχίζει τώρα νὰ τὴ βλέπει σὰν ἔνα μικρὸ ἐπεισόδιο μέσα στὸ ἀπροσμέτρητο χάος τοῦ κόσμου, τὸν γεμίζει δέος! «Ἡ ζωὴ ἐνὸς ἀνθρώπου εἶναι μιὰ τυχαία προσπάθεια. Εἶναι φαινόμενο τερατῶδες μόνο ἔξαιτίας τῶν ἀριθμῶν της καὶ τῆς περιπέτειάς της. Κατὰ βάθος εἶναι τόσο φευγαλέα, τόσο ἀτελής, ὅσο ἡ ὑπαρξη τῶν ὅντων καὶ ἡ ἀνάπτυξή τους εἶναι ἔνα τερατῶδες θαῦμα. Τὸ πράγμα αὐτὸ μὲ ἐντυπωσίασε κιόλας βαθιὰ στὰ φοιτητικά μου χρόνια. Τὸ θεωροῦσα κάτι θαυμάσιο, πῶς δὲν εἶχα καταστραφεῖ πρὶν τῆς ὥρας μου»...

'Απ' τὴν ἀρχὴ κιόλας τῆς σταδιοδρομίας του τὰ ἔργα τοῦ Φρόνδ — ὅπως τοῦ Ζανὲ καὶ τοῦ Μπρόουερ — καθὼς φέρνανε καινὰ δαιμόνια στὴν ἔρευνα τοῦ ἀσυνείδητου, ώς μέθοδος ἐρμηνείας τοῦ ὀνείρου, στάθηκαν οἱ φάροι γιὰ τὸν προσανατολισμό του μέσα στὸ σκοτάδι τῆς ψυχῆς. 'Ιδιαίτερα, μάλιστα, ἐκτιμοῦσε τὴν τεχνικὴ νὰ χρησιμοποιεῖται στὸ χῶρο τοῦ ὀνείρου ἡ ἔννοια «τοῦ μηχανισμοῦ τῶν ἀπωθήσεων», παρμένη ἀπ' τὴν ψυχολογία τῶν νευρώσεων. Χρειάστηκαν, ώστόσο, μερικὰ χρόνια πείρας, γιὰ νὰ γεννηθοῦν οἱ ἀντιρρήσεις του σὲ ὅ,τι ἀφοροῦσε τὸ περιεχόμενο τῶν ἔδιων τῶν νευρώσεων. «Ἡ πρακτικὴ μόνη μὲ εἶχε διδάξει, ὅτι σὲ πολλὲς αἰτίες νευρώσεων τὸ ἔρωτικὸ στοιχεῖο ἔπαιξε δευτερεύουσα σημασία, ἐνῶ ἄλλοι παράγοντες, ὅπως τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς προσαρμογῆς, οἱ καταθλίψεις ἀπὸ τραγικὰ βιοτικὰ συμβάντα, ἡ ἀνάγκη τοῦ γοήτρου ἀσκοῦσαν πρωτεύοντα ρόλο». "Οταν ἀργότερα, διατύπωσε τὶς ἀντιρρήσεις του, ὁ εἰσηγητὴς τῆς ψυχανάλυσης ἐπέμεινε ἀξιωματικὰ στὸ δόγμα του: «Πανεξουαλισμός». 'Απὸ τὴν πρώτη του διάσταση, ποὺ εἶχε κιόλας δημιουργηθεῖ, ἀθροίζονται ἀδιάκοπα οἱ ἀντιθέσεις — γιὰ τὴ μεγαλύτερη καὶ ἀσυμφιλίωτη μὲ τὸ «Ιερὸν τέρας» τῆς νεώτερης ψυχιατρικῆς ἐπιστήμης, τοῦ Φρόνδ. Παρόμοιο, ὅμως, σχίσμα προκαλοῦσε κι ἄλλος αἱρετικὸς ἀπ' τὸ νεαρὸ ἐπιτελεῖο, δ "Αντλερ. Διαδηλώνοντας τὴν ἀποστασία του ὁ ἔνθεος ἐλβετός, τόνιζε μὲ κάποια εἰρωνικὴ διάθεση: «Ὁ Φρόνδ, ποὺ ἔκανε συχνὰ ὑπαινιγμούς γιὰ τὴν ἀντιθησκευτικότητά του, εἶχε, ώστόσο, κατασκευάσει ἔνα δόγμα ἡ, καλύτερα, εἶχε

νποκαταστήσει τὸ ζηλωτὴ θεό, ποὺ εἶχε χάσει, μὲ μιὰν αὐτοπροσωπογραφία του: τὸ σεξουαλισμό (...). Ὁ Φρόνδ δείχνει πώς τὸ ἀντικείμενο ὑποτάσσεται στὸ ἔνστικτο, δ Ἀντλερ πώς ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιεῖ τὸ ἔνστικτο γιὰ νὰ βιάσει τὸ ἀντικείμενο, δ Νίτσε, ἀφημένος στὸ πεπρωμένο του, ὑποκύπτοντας σ' αὐτό, χρειάστηκε νὰ ἐφεύρει ἔναν ὑπεράνθρωπο».

Σὲ κάποια στιγμὴ ἔμπνευσης ἐπινοεῖ τὸν ὅρο «ψυχοσύμπλεγμα» (complex), ποὺ ἀμέσως θὰ τὸν υἱοθετήσει ὁ Φρόνδ. Δηλαδή: «τὶς ψυχικὲς μάζες, ποὺ ἔχουν ξεφύγει ἀπ' τὸν ἔλεγχο τῆς συνείδησης, γιὰ νὰ κάνουν μιὰ ζωὴ ἀνεξάρτητη μέσα στὴ σφαίρα τῆς ψυχῆς, ἀπ' ὅπου μποροῦν σὲ κάθε στιγμὴ νὰ παρεμποδίζουν ἢ νὰ διευκολύνουν συνειδητὲς ἐνέργειες. Κλείνουν μέσα τους κάτι ποὺ μοιάζει μὲ πάλη». Στὰ 1905 γίνεται διευθυντὴς τῆς ψυχιατρικῆς κλινικῆς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ζυρίχης καὶ ὑφηγητής. Στὰ 1907 γνωρίζεται μὲ τὸν Φρόνδ.

* * *

“Ομως τὸ 1909 ὁ Γιούγκ παραιτεῖται ἀπ' τὶς πανεπιστημιακές θέσεις του, γιὰ νὰ ἀφοιτιωθεῖ ἀπερίσπαστα στὴν ἀσκηση τῆς ψυχιατρικῆς καὶ στὴ συγγραφή. Εἶναι μιὰ χρονιὰ ἀποφασιστικὴ γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὸν Φρόνδ. Εἶχαν κάνει ἔνα ταξίδι στὴ Βόρεια Ἀμερική, καλεσμένοι ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο τοῦ Κλάρκ, γιὰ νὰ δώσουν διαιλέξεις. Ἔτσι, εἶχαν πολλὲς εὐκαιρίες νὰ συζητήσουν πάνω στὰ ὄνειρα καὶ... νὰ διαφωνοῦνε. Ὁ Γιούγκ ἔφερνε συχνὰ σὲ δύσκολη θέση τὸ διδάσκαλο — ποὺ τὸν προόριζε γιὰ διάδοχό του — στὴν ἐρμηνεία τῶν ὄνειρων του, ἐπειδὴ ἐκεῖνος τοῦ ἔδινε ἀνεπαρκεῖς ἔξηγήσεις, μ' ὅλη τὴ συνήθειά του νὰ τὰ περιγράφει σὲ ὅλες τους τὶς λεπτομέρειες. Κάποτε, μάλιστα, ὁ Γιούγκ, θέλοντας νὰ δώσει μιὰ δική του ἐρμηνεία, τοῦ ζήτησε περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὴν ἴδιωτική του ζωή. Τότε ὁ Φρόνδ, ρίχνοντάς του ἔνα κάπως περιφρονητικὸ βλέμμα, ἀποκρίθηκε: «Δὲν μπορῶ ὅμως νὰ διακινδυνεύσω τὸ κύρος μου! Συχά, τὰ ὄνειρα τοῦ Γιούγκ εἶχαν στὸ περιεχόμενό τους κάτι τὸ ὀμαδικό, μιὰ μάζα ἀπὸ ὑλικὸ συμβολικό. Ἔνα, μάλιστα, ἀπὸ αὐτὰ ἀπόκτησε μοναδικὴ γἵ αὐτὸν σημασία, ἐπειδὴ ἔγινε ἀφορμὴ νὰ συλλάβει τὴν πρώτη θεωρία του γιὰ τὸ «ὅμαδικὸ ἀσυνείδητο» — προανάκρουσμα τοῦ ἔργου «Μεταμορφώσεις καὶ σύμβολα τῆς libido». Ὁ Γιούγκ τὸ διηγεῖται τόσο παραστατικά: «Βρισκόμουν σ' ἔνα διώροφο σπίτι, ποὺ μοῦ εἴτανε ἀγνωστο. Εἴτανε τὸ σπίτι «μου». Εἴμουνα στὸ ἐπάνω πάτωμα. Ἔνα εἴδος καθημερινὸ δωμάτιο μὲ δωραία ἐπίπλωση ρυθμοῦ ροκοκό. Στοὺς τοίχους εἶταν κρεμασμένοι πολύτιμοι πίνακες. Είμουν ξαφνιασμένος, ποὺ αὐτὸν ἔπρεπε νὰ εἴναι τὸ σπίτι μου, καὶ συλλογιζόμουν: «Καθόλου ἀσχημα! Ἐκείνη τὴ στιγμὴ σκέφτηκα ὅτι δὲν ἥξερα ἀκόμη πώς εἴτανε τὸ κάτω πάτωμα. Κατέβηκα τὴ σκάλα κι ἔφτασα στὸ ἰσόγειο. Ἐδὼ κάθε τι εἴταν πιὸ παλιό. Αὐτὸ

τὸ τυμῆμα τοῦ σπιτιοῦ εἴτανε τοῦ 15ου ἢ τοῦ 16ου αἰώνα. Ἡ ἐγκατάσταση εἴταν μεσαιωνική, μὲ πλιθόστρωση ἀπὸ κόκκινα κεραμίδια. "Ολα εἴταν βυθισμένα στὸ μισόφωτο. Πήγαινα ἀπ' τὸ ἕνα δωμάτιο στ' ἄλλο μονολογώντας: «πρέπει τώρα νὰ ἔξερευνήσω ὅλο τὸ σπίτι!» Βρέθηκα μπροστά σὲ μιὰ βαριὰ πόρτα, τὴν ἄνοιξα. Πίσω της ἀνακάλυψα μιὰ πέτρινη σκάλα, ποὺ ὀδηγοῦσε στὸ ὑπόγειο. Κατέβηκα κι ἔφτασα σ' ἕνα δωμάτιο πολὺ παλαιό, μὲ μεγαλοπρεπῆ θόλο. Ἐξετάζοντας τοὺς τοίχους ἀνακάλυψα πώς ἀνάμεσα στὶς κανονικές πέτρες τῆς λιθοδομῆς ὑπῆρχαν στρώματα ἀπὸ κεραμίδια μὲ ἀμμοκονία ἀπὸ τ' ἀπομεινάρια τους. Διαπίστωσα ἀπ' αὐτὸ πώς οἱ τοῖχοι εἴταν ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Τὸ ἐνδιαφέρον μου κορυφώθηκε. Ἐξέτασα ἐπίσης τὸ ἔδαφος, ποὺ εἴταν στρωμένο μὲ λιθόπλακες. Ἀνάμεσα σὲ μιὰ βρῆκα ἔνα δαχτυλίδι. Τὸ τράβηξα. Ἡ πλάκα σηκώθηκε ἀφήνοντας νὰ φανεῖ μιὰ σκάλα ἀπὸ στενὲς πέτρες, ποὺ ὀδηγοῦσε στὸ βάθος. Τὴν κατέβηκα καὶ πέρασα ἔνα χαμηλὸ πέτρινο σπήλαιο. Πάνω στὴν παχιὰ σκόνη, ποὺ σκέπαζε τὸ πάτωμα, ὑπῆρχαν σκελετοὶ ζώων, συντρίμμια ἀπὸ βάζα, κάτι σὰν λείψανα ἐνὸς πρωτόγονου πολιτισμοῦ. Ἀνακάλυψα δύο ἀνθρώπινα κρανία, σίγουρα πολὺ παλαιά, μισοσαπισμένα — ἔπειτα ξύπνησα». "Ο, τι προκάλεσε τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον στὸ Φρόνδ ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὄνειρο, εἴτανε τὰ δύο ἀνθρώπινα κρανία. Στὶς ἀδιάκοπες συζητήσεις τους, πίεζε τὸν Γιούγκ νὰ τοῦ ἀποκαλύψει κάποια μυστικὴ ἐπιθυμία του νὰ πεθάνουν δύο ἀπ' τὸ περιβάλλον του. Στὴν ἐπιμονὴ τοῦ διδασκάλου νὰ τοῦ ἐμπιστεύει τὸ «μυστικό», διατάσσει τὸν Γιούγκ, μὴν ἔχοντας, δπως δικαιολογεῖται, ἀκόμη τὸ κύρος ν' ἀντισταθεῖ καὶ γιὰ νὰ μὴ χάσει τὴ φιλία του, εἴπε ἔνα ἀσυγχώρητο ψέμα, γιὰ τὸ ὅποιο θὰ κατηγοροῦσε πάντα τὸν ἔαυτό του: πώς ἐπιθυμοῦσε τὸ θάνατο τῆς γυναίκας του (εἴτανε νιόπαντρος) καὶ τῆς γυναικαδέλφης του! Ό ἴδιος, ὀστόσο, ἔδωσε τὴν ἀκόλουθη ἑρμηνεία στὸ ὄνειρό του: Τὸ σπίτι, ποὺ εἴτανε μιὰ ἀπεικόνιση τῆς ψυχῆς του, συμβόλιζε τὴ συνειδητή του κατάσταση ἐκείνη τὴν ἐποχὴ μὲ τὰ ἀσυνείδητα τμήματά της. Ἰδιαίτερα, ἡ συνείδηση χαρακτηριζόταν ἀπ' τὸ δωμάτιο διαμονῆς: εἴτανε κατοικήσιμο, μ' ὅλο ποὺ εἴτανε παλιοῦ ρυθμοῦ. Στὸ ίσόγειο ἥρχιζε ἡ περιοχὴ τοῦ ἀσυνείδητου. "Οσο κατέβαινε στὸ βάθος, δλα γίνονταν ίδιόμορφα καὶ σκοτεινά. Στὸ σπήλαιο βρῆκε ὑπολείμματα ἐνὸς πρωτόγονου πολιτισμοῦ, δηλαδὴ τὸν ψυχικὸ κόσμο τοῦ πρωτόγονου ἀνθρώπου, ποὺ φωλιάζει μέσα του — ἔναν κόσμο, δπου ἡ συνείδηση δὲν μποροῦσε νὰ τὸν ἐπισημάνει, ζωὴ τοῦ ζώου, δπως καὶ στὰ σπήλαια τῆς πρωτόγονης ἐποχῆς κατοικοῦσαν ἀνάκατα ἀνθρώποι μὲ ζῶα. Τὸ ίσόγειο, ἐπίσης, σὲ ρυθμὸ μεσαιωνικό, ποὺ εἴχε νὰ κατοικηθεῖ αἰώνες, ἔπειτα τὸ ρωμαϊκὸ ὑπόγειο, τὸ προϊστορικὸ σπήλαιο — ἀπεικόνιζαν τὸ ἐπίπεδο τῆς συνείδησης σὲ περασμένες ἐποχές. "Ω, ναί, ἀπ' τὸ ταξίδι του ὁ νιόπαντρος τριανταπεντάρης γύριζε μὲ μιὰ μοναδικὴ ἀποσκευή: τὴν πρώτη βάσιμη ὑποψία γιὰ τὴν ὑπαρξην a priori ἐνὸς ὁμαδικοῦ στοιχείου μέσα στὴν ἀτομικὴ ψυχὴ

— λείψανο ἀπὸ τρόπους της λειτουργικούς στὸ παρελθόν. Γρήγορα, ὁ Γιούγκη θὰ καταλήξει σὲ μιὰ διαπίστωση, ποὺ θὰ τοῦ ἀποκαλύψει ἄγνωστες ὡς τότε περιοχὲς γιὰ χαρτογράφηση μέσα στὸ χῶρο τῆς ψυχῆς: ὅτι ἡ ἀρχαὶα μυθολογία συγγένευε μὲ τὴν ψυχολογία τῶν πρωτόγονων· καθρέφτιζε, κατὰ κάποιον τρόπο, τὴ συνείδηση τοῦ γύρω κόσμου τους. «Οἱ μύθοι εἶναι οἱ ἀρχαιότερες μορφὲς τῆς ἐπιστήμης», θὰ πεῖ. Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο δημοσιεύει τὰ ἔργα του «Ἡ ψυχολογία τῆς πρώιμης ἀνοιας» (Σχιζοφρένειας) καὶ «Τὸ περιεχόμενο τῶν ψυχώσεων».

Τὰ τελευταῖα κεφάλαια τοῦ ἔργου του «Μεταμορφώσεις καὶ σύμβολα τῆς libido», ὅπου ἀνέλυσε τὶς ἰδέες του ἐπάνω στὴν αἰμομιξία καὶ σ' ἄλλα σχετικὰ θέματα, ἥξερε πῶς θὰ τοῦ στοίχιζαν τὴ φιλία του Φρόνδ, γιατὶ ἀνέπτυσσε ἀπόψεις δλότελα ἀντίθετες μὲ τοῦ δασκάλου του. Ἡ γυναίκα του, ὅταν τῆς ἐμπιστεύθηκε τοὺς φόβους του, δοκίμασε νὰ τὸν καθησυχάσει. Τέλος, ὁ Γιούγκη, ἀποφάσισε νὰ γράψει στὸν Φρόνδ. Εἶχε σωστὰ μαντέψει. Ἡ φιλία τους θ' ἀνῆκε γιὰ πάντα στὸ παρελθόν. «Οστόσο ὁ Γιούγκη, στὰ γηρατειά του τώρα, λυτρωμένος ἀπ' τὰ μισαλλόδοξα πάθη, θὰ δώσει στὸ Φρόνδ τὸ πρωτεῖο στὸν ἀγώνα τους γιὰ τὴν κατάκτηση τῶν μυστικῶν τῆς ψυχῆς: «Ἡ μεγαλύτερη ἀνδραγαθία τοῦ Φρόνδου ὑπῆρξε, χωρὶς ἀμφιβολία, πῶς πῆρε στὰ σοβαρὰ τοὺς νευρωτικοὺς ἀρρώστους του καὶ ἀφιερώθηκε σὲ δ' τι ἡ ψυχολογία τους εἶχε προσωπικὸ καὶ ἴδιότυπο. Εἶχε τὸ θάρρος ν' ἀπελευθερώσει δ' τι συγκαλύπτονταν ἀπὸ θεοκρατικὲς προκαταλήψεις καὶ νὰ εἰσχωρήσει στὴν ἀτομικὴ ψυχολογία τοῦ ἀρρώστου, φτάνοντας, ἔτσι, σὲ μιὰ βαθύτατη κατανόηση τῆς ἀσθένειας, ἀκατόρθωτη ὡς τότε. Ἐνεργοῦσε χωρὶς προκαταλήψεις καὶ μὲ θάρρος. Αὐτὸ τοῦ ἐπέτρεπε ν' ἀπωθήσει πλῆθος προλήψεις. Σὰν ἔνας προφήτης τῆς Πλαταιᾶς Διαθήκης ἐπιχείρησε ν' ἀνατρέψει φεύτικους θεούς, νὰ τραβήξει τὸ πέπλο ποὺ ἔχρυβε ἔνα σωρὸ ἀνεντιμότητες καὶ νὰ φωτίσει, χωρὶς οἶκτο, τὴ σαπίλα τῆς σύγχρονης ψυχῆς. Δὲ φοβήθηκε καθόλου ν' ἀναλάβει τὴν εὐθύνη παρόμοιας ἀντιδημοτικότητας. »Ετσι ὅμως πράττοντας, ἔδωσε στὸν πολιτισμό μας μιὰ νέα δρμή...».

* * *

Γιὰ ἔνα διάστημα, κάποια ἐσωτερικὴ ἀβεβαιότητα — σὰ νάχε χάσει ξαφνικὰ τὸν προσανατολισμό του — μιὰ διάχυτη ἀμφιβολία, εἴτανε τὸ τίμημα τοῦ χωρισμοῦ του ἀπ' τὸν Φρόνδ. Ρίχτηκε στὴν πρακτική, ὅπως ὁ ἀπογοητευμένος ἀπ' τὸν ἔνα στὶς συντροφίες τῶν πολλῶν, γιὰ νὰ παρηγορηθεῖ. Οἱ «πολλοὶ» εἴταν οἱ ἀρρωστοί του. Μὲ τὴ μέθοδο τῶν «συνειρμῶν» (associations), ποὺ πάντα πίστευε στὴν ἀποτελεσματικότητά της, κάνει λαμπρὲς διαγνώσεις. Δὲν ἀργοῦν οἱ ἐπιτυχίες του στὴ θεραπευτικὴ νὰ τοῦ δημιουργήσουν φήμη. Οἱ ἀρρωστοί τρέχουν στὰ πόδια του, τὸν

θεωροῦνε θαυματουργό. Ὡς ἐπιβολή του ἐπάνω τους εἶναι ἀληθινὰ κάτι τὸ μοναδικό. Εἶναι — καὶ θὰ τὸ διαδηλώνει πάντοτε, πῶς εἶναι μόνον αὐτὸ — «ἔνας γιατρὸς τῆς ψυχῆς», ίδιότητα ποὺ θὰ τὴν ἀρνιότανε γιὰ τὸν Φρόνδ. Τὸ πεῖσμα, ὡστόσο, αὐτοῦ τοῦ παράτολμου ἔξερευνητῇ τῆς ψυχῆς ν' ἀντιπαραθέτει τὶς ἰδέες του σὲ ὅ,τι ὡς τότε θεωροῦσαν «κωδικοποιημένο» σχετικὰ μὲ τὸ ἀσυνείδητο μαζὶ μὲ τὴ λαχτάρα του νὰ βρεῖ ἀναγνώριση στὶς πεποιθήσεις του γιὰ τὴν ὁριακὴ ἔκταση τοῦ θυμικοῦ κόσμου — γίνεται κίνητρο στὶς ἐσωτερικὲς καταδύσεις του. Εὔθυς ἔξαρχῆς εὑρύνει τὸν κύκλο τῶν παρατηρήσεών του. Μὲ τὴ λέξη «ψυχὴ» περιλαμβάνει ὅχι μόνο τὴν περιοχὴ τοῦ συνειδήτου — ὅπως κάνανε ὡς τώρα οἱ ἄλλοι — ἀλλὰ καὶ τὸ χῶρο τοῦ ἀσυνείδητου. Μέσα στὴν ψυχὴ βλέπει μιὰ μορφὴ τοῦ σύμπαντος: «Ἡ ψυχὴ εἶναι μιὰ περιοχὴ πείρας πολὺ πιὸ πλατιᾶς καὶ πιὸ σκοτεινῆς ἀπ' τὴ στενὴ φωτεινὴ δέσμη τῆς συνειδήσης», θὰ τονίσει στὸ ἔργο του «Προβλήματα τῆς σύγχρονης ψυχῆς». Μιὰ ξέρα τὸν ἐγκαρδιώνει στὸ ἀτέλειωτο αὐτὸ ἐσωτερικὸ ταξίδι χωρὶς ἀκτές: ἡ διαπίστωση, πῶς «εἶναι σωτήριο, ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς θεραπευτικῆς, νὰ γίνουνται συνειδητὲς οἱ παραστάσεις ποὺ κρύβονται, μεταμφιεσμένες, πίσω ἀπ' τὶς συγκινήσεις». Τὸ «πείραμα» εἶναι τὸ ἀνιχνευτικὸ φῶς μέσα στὶς καταδύσεις του.

Απὸ τὰ 1935 ἔως τὰ 1942 δίδαξε στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ζυρίχης καὶ ἀπ' τὰ 1944 ἔως τὰ 1946 στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βασιλείας. Στὰ 1948 ίδρυει στὴ Ζυρίχη τὸ «Ιδρυμα «Κάρλ Γιούγκ».

* * *

Τὰ ταξίδια εἴται τὸ ἀντίρροπο στὴν ἀνάγκη του ν' ἀπομονώνεται. Ταξίδεψε στὴν βόρεια Ἀφρική στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, σὲ περιοχὲς Ἰνδιάνων· στὴν Κένυα καὶ στὴν Οὐγκάντα· στὴν Ἰνδία, ὅπου τὰ πνευματικὰ τῆς κέντρα τὸν τίμησαν ἴδιαίτερα. Ἀπ' τὶς πολυήμερες παραμονές του ἀνάμεσα σὲ πρωτόγονες φυλές, συγκέντρωσε ἀφθονο ὑλικὸ γιὰ παρατηρήσεις — ἔναν ἀποκαλυπτικὸ θησαυρό. Μελετώντας τὰ σύμβολα τῆς λατρείας τους, τοὺς τρόπους καὶ τὶς δοξασίες τους, τὸν ψυχισμό τους, προσπαθοῦσε νὰ βρεῖ τὸ μίτο, ποὺ θὰ τὸν ὀδηγοῦσε, ἀνάδρομα, στὸν ἀρχετυπικὸ κόσμο τῶν «προγόνων» τῆς ἀνθρωπότητας. Ζητοῦσε ν' ἀνακαλύψει τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὶς ἀσυνείδητες ἐκδηλώσεις τοῦ σύγχρονου εύρωπαίου καὶ στὴ ζωὴ τοῦ πρωτόγονου. «Ο ψυχολογικὸς τύπος τοῦ ἀμερικανοῦ τοῦ προκάλεσε ἴδιαίτερο ἐνδιαφέρον: «Ο ἀμερικανὸς παρουσιάζει τὴν παράξενη ὄψη ἐνὸς εύρωπαίου, ποὺ ἔχει τρόπους νέγρου καὶ ψυχὴ Ἰνδιάνου», θὰ πεῖ ἀργότερα στὸ ἔργο του «Προβλήματα τῆς σύγχρονης ψυχῆς». Μὲ κάποιον ἴνδιάνο τοῦ Νέου Μεξικοῦ εἶχε τούτη τὴν ἀπροσδόκητη συνομιλία: «—Κοιτάξτε, εἶπε ὁ θιαγενής, πόσο οἱ λευκοὶ ἔχουν χαρακτηριστικὰ σκληρῶν ἀνθρώπων: χείλη λεπτά, μυτερὴ μύτη, πρόσωπο παραμορφω-

μένο, ρυτιδιασμένο, μάτια μὲ βλέμμα δέξ. Ψάχνουν παντοῦ. Τί θέλουν; Εἶναι πάντα ἀνήσυχοι, δὲν ἔχουν ἡρεμία. Δὲν ξέρουν τί θέλουν. Δὲν τοὺς καταλαβαίνομε. Πι- στεύομε πώς εἶναι τρελοί. — Γιατί εἶναι τρελοί; — Γιατὶ λένε πώς σκέπτονται μὲ τὸ κεφάλι. — Καὶ μὲ τὶ πρέπει νὰ σκεφτοῦν; —'Εμεῖς σκεφτόμαστε μ' αὐτό...» (ἔδειξε τὴν καρδιά του). "Ενας γεροπουέμπλος τοῦ εἶχε πεῖ κάποτε, πώς δ λόγος ποὺ οἱ πουέμπλος ζοῦσαν εἴταν γιατὶ εἶχαν καθῆκον νὰ βοηθοῦν τὸν πατέρα τους ἥλιο νὰ διασχίζει κάθε μέρα τὸν οὐρανό. Ἀργότερα, ἐρμηνεύοντας τὴν μυθολογία τῶν πρωτόγονων, θὰ καταλάβαινε τὴν σημασία αὐτῆς τῆς δοξασίας, πού, τότε, τοῦ εἶχε ξεφύγει: «πώς κάθε ἄνθρωπος εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ τὴν τελειοποίηση τῆς δημιουργίας, περισσότερο ἀκόμη, εἶναι ὁ Ἰδιος ὁ δεύτερος δημιουργὸς τοῦ κόσμου. Ὁ ἄνθρωπος δίνει γιὰ πρώτη φορὰ στὸν κόσμο ἀντικειμενικὴ ὑπόσταση, χωρὶς τὴν ὁποία θάμενε ἀκατανόητος, ἀόρατος, κατατρωγόμενος σιωπηλά, γεννώντας, πεθαί- νοντας, σηκώνοντας ξανὰ τὸ κεφάλι· γιὰ ἐκατοντάδες ἐκατομμύρια χρόνια, δ κόσμος θὰ κυλοῦσε μέσα στὴν πιὸ βαθιὰ νύχτα τοῦ ἀνύπαρκτου περιμένοντας ἔνα ἀπροσδιό- ριστο τέλος».

* * *

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1944 ἔσπασε τὸ πόδι του· λίγο ἀργότερα, ἔπαθε ἔμφραγμα καρδιακό. Καθὼς εἶχε χάσει τὴν συνείδησή του, ἀπ' τὸ δέξυγόνο καὶ τὴν καμφορά, παραληροῦσε ἀδιάκοπα, ἔβλεπε δράματα συνταρακτικά. Νόμιζε πώς βρισκόταν στὰ πρόθυρα τοῦ θανάτου. Ἡ νοσοκόμα τοῦ εἶχε πεῖ ἀργότερα, πώς ἔμοιαζε σὰ νάτανε τριγυρισμένος ἀπὸ μιὰ φωτεινὴ διάλυση — φαινόμενο, ποὺ τόχε συχνὰ παρατηρή- σει σ' ἐτοιμοθάνατους. Σίγουρα, θάχε πλησιάσει τὸ ἔσχατο δριο. Δὲν ἤξερε ἀν εἴταν δύνειρο ἢ ἔκσταση δσα ἔβλεπε· δ, τι δμως καὶ νάτανε, πολὺ παράξενα πράγματα ἀρχι- σαν νὰ γίνουνται μπρός του. Τοῦ φαινότανε πώς βρισκόταν πολὺ ψηλὰ στὸ κοσμικὸ διάστημα, ἐνῶ κάτω του, μακριά, ἡ σφαίρα τῆς γῆς βυθιζόταν σ' ἔνα σκοῦρο γαλά- ζιο, μὲ τὴ θάλασσα σὲ ἀνοιχτόχρωμες κυανότητες, τὶς ἡπείρους μὲ χρώματα ζωηρά. Διάκρινε τὰ Ἰμαλάϊα μὲ τὶς χιονισμένες κορφὲς — ὅλα τυλιγμένα στὴν διάλυση. Κα- θὼς ἀφηγεῖ διλοένα τὴν γῆ πίσω του, κάποτε ξεχώρισε ἔνα γρανιτένιο δγκο ἀπὸ σκοῦρα μάρμαρα, δμοιο μὲ κάποιον ναὸ ποὺ εἶχε δεῖ στὸν κόλπο τῆς Βεγγάζης. "Αρχισε νὰ περνᾶ ἀπὸ πολυάριθμους θολωτοὺς χώρους, δπου ξαπλωμένοι ἵνδοι προσεύχονταν. Αἰσθανόταν, ξαφνικά, πώς κάθε τι, ποὺ τόχε ὠστόσο πιστέψει, σκεφτεῖ, ἐπιθυμή- σει — αὐτὴ ἢ φαντασμαγορία τῆς γήινης ὑπαρξής του — ἀπομακρύνεται ἀπὸ κοντά του δίνοντας θέση σὲ δ, τι εἶχε ζήσει ἢ πράξει, σὲ κάθε τι ποὺ τοῦ εἶχε συμβεῖ, δ, τι συγκροτοῦσε τὴν ὑπόστασή του. Τὸ γεγονός αὐτὸ τοῦ γέννησε μονομιᾶς τὸ αἰσθημα μᾶς ἔσχατης φτώχειας καὶ μαζὶ μεγάλη ἴκανοποίηση. Δὲν εἶχε τίποτε, ποὺ νὰ

τὸ ἐπιθυμήσει. "Ενιωθε τὸν ἔαυτό του σὰν κάτι «ἀντικειμενικὸν» — εἴταν αὐτὸ ποὺ εἶχε ζήσει. Τὸν εἶχε κυριεύσει ἔνα χαοτικὸ συναίσθημα, σὰν νὰ τὸν εἶχαν κλέψει, νὰ τὸν εἶχαν γδύσει. "Οταν, σὲ λίγο, χάθηκε κι αὐτό, ὅλα πιὰ μοιάζανε σὰ νάχανε περάσει. Εἴταν κυριευμένος ἀπὸ ἔνα αἰσθημα αὐτάρκειας: Εἶχε αὐτὸ ποὺ εἴταν. Αἰσθανόταν, ἀκόμη, καθὼς ἔμπαινε στὸ ναό, πὼς πήγαινε σ' ἔνα φωτεινὸ μέρος, ὅπου θὰ συναντοῦσε ἀνθρώπους στοὺς ὅποιους πραγματικὰ ἀνῆκε. Ξαφνικά, ἐκεῖ μέσα στὸ ναό, κατάλαβε τὸ νόημα τῆς ὑπαρξής του — σὲ ποιὲς ἴστορικὲς συνθῆκες εἶχε καταταχτεῖ στὴ ζωὴ. "Ηξερε τί εἴταν προτοῦ ὑπάρξει, γιατί εἶχε γίνει αὐτὸ ποὺ εἴταν, καὶ γιὰ ποῦ κατευθυνόταν: «Ἡ ζωὴ μου, ποὺ ἔζησα, μοῦ φάνηκε σὰν μιὰ ἴστορία χωρὶς ἀρχὴ καὶ τέλος. Κατεχόμουν ἀπ' τὸ αἰσθημα πῶς εἴμουν μιὰ ἴστορικὴ περικοπή, ἔνα ἀπόσπασμα ἀπ' ὅπου ἔλειπε δ, τι εἶχε προηγηθεῖ καὶ δ, τι θ' ἀκολουθοῦσε. 'Ἡ ζωὴ μου ἔμοιαζε σὰ νάχε κοπεῖ μὲ τὸ νυστέρι πάνω σὲ μιὰ μαύρη ἀλυσίδα, ἐνῶ πολυάριθμα ἔρωτήματα μείνανε ἀναπάντητα». Καθὼς συλλογιζόταν ὅλ' αὐτά, ἔνα περιστατικὸ τράβηξε τὴν προσοχή του: Κάτω ἀπ' τὸ μέρος τῆς Εύρωπης ὑψωνόταν μιὰ εἰκόνα. Εἴτανε τοῦ γιατροῦ του. "Εμοιαζε μὲ τὸ εἰδωλό του πλαισιωμένο ἀπὸ μιὰ χρυσὴ ἀλυσίδα ἥ, μᾶλλον, μιὰ κορόνα ἀπὸ δάφνη χρυσή. Φαινότανε σὰν ἔνας βασιλιάς τῆς Κῶς, τῆς πατρίδας τοῦ Ἰπποκράτη. "Οταν ἔφτασε πιὸ κοντά του, σὰν μιὰ πλανώμενη μάζα ἀπὸ σκοῦρα σύννεφα, δημιουργήθηκε μεταξύ τους κάποια μεταβίβαση σκέψεων. Σίγουρα, συλλογίστηκε, ὁ γιατρός του ἐρχόταν ἀπὸ μέρους τῆς γῆς, γιὰ νὰ τοῦ φέρει κάποιο μήνυμα. Ναί, ἐκεῖ, κάτω εἶχαν ἀντίρρηση γιὰ τὴν ἀναχώρησή του. Δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἐγκαταλείψει τὴ γῆ καὶ δφειλε νὰ ἐπιστρέψει. Δὲν ἔπειπε νὰ προχωρήσει πιὸ μέσα, στὸ ναὸ καὶ νὰ συναντήσει τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἡ θέση του εἴταν μεταξύ τους. "Αρχισε νὰ γυρίζει πίσω, ἐνῶ ὁ γιατρός του συνέχιζε τὸ δρόμο του.

Χρειάστηκαν κάπου τρεῖς βδομάδες, γιὰ νὰ παρουσιάσει φανερὰ δείγματα ὅτι καλυτέρευσε. Στὶς ἀδιάκοπες παραισθήσεις του, νόμιζε πῶς ζοῦσε σὲ μιὰ παραδείσια μακαριότητα, ἀπ' ὅπου, βγαίνοντας, ἔπαιρνε λίγη τροφή, ἐκεῖ στὶς μεταμεσονύχτιες ὅρες. "Οταν, τέλος, ἀρχισε νὰ συνέρχεται, ἡ σκέψη του πῆγε μονομιᾶς στὸ γιατρό του: Εἶχε τὴν πεποίθηση πῶς θὰ πάθαινε κάτι κακό, γιὰ νὰ τὸν εἶχε συναντήσει στοὺς οὐρανοὺς μὲ κείνη τὴ μορφή του. Καὶ πραγματικά, στὶς 4 Ἀπριλίου 1944 (θυμόταν ἀκόμη τὴν ἡμερομηνία, ὑστερα ἀπὸ τόσα χρόνια!) ὁ καλὸς ἐκεῖνος ἐπιστήμων, ποὺ συνδύαζε κάποια ἰδιοφυΐα μὲ ψυχικὴ ἀγαθότητα, πέθανε ἀπὸ σηψαιμία μέσα σὲ παραλήρημα πυρετικό. "Ομως δ, τι τοῦ ἔκανε ἰδιαίτερη ἐντύπωση στὶς τρεῖς ἐκεῖνες βδομάδες, ὅπου εἶχε τὴν ψευδαίσθηση μιᾶς μακαριότητας, εἴταν τὸ ἄρωμα μιᾶς «ἄγιότητας» ποὺ μοσκοβιοῦσε στὸ δωμάτιο, δπως ἀπὸ κάποια ἄγια λείψανα. Τὸ πίστευε πιά, πῶς ὑπάρχει διάχυτο στὸ διάστημα τὸ πνεῦμα μιᾶς ἀνεί-

πωτης Ἀγιότητας, ποὺ ἡ ἐκδήλωσή του εἶναι τὸ «Mysterium Conjunctionis». Ἐπὸ τότε, δὲν μπόρεσε, κατὰ βάθος, ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπ' τὴν ἐντύπωση, πῶς ἡ ζωὴ εἶναι αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα τῆς ὑπαρξῆς, ποὺ κυλᾶ μέσα στὸ παγκόσμιο σύστημα σὲ τρεῖς διαστάσεις: «Ὕστερα ἀπ' τὴν ἀρρώστια μου κατάλαβα πόσο σπουδαῖο εἶναι ν' ἀποδεχτεῖ κανεὶς τὸ πεπρωμένο του (...). Γιατὶ ἡ ὑπαρξη τῶν ἰδεῶν εἶναι σπουδαιότερη ἀπ' τὴν ὑποκειμενικὴ κρίση μας γι' αὐτές».

* * *

Καθὼς πλησίαζε πιὰ τὰ ἔβδομήντα, ἡ ἀρρώστια του ὑπῆρξε μιὰ ἀποκαλυπτικὴ ἔμπειρία, γιατὶ ἐπιβεβαίωσε τὴν ροπή του στὴ μυστικοπάθεια. Πίστευε πῶς, ἐγκαταλείποντας τὴ γήινη μορφή του, βρισκόταν πιὰ ἀνάμεσα ὑπαρξῆς καὶ ἀνυπαρξίας, ὅταν ἡ μοίρα τὸν ξανακάλεσε στὴ ζωὴ, ἐνῶ πεπρωμένο τοῦ γιατροῦ του εἴταν ν' ἀφήσει τὸν κόσμο. Ἡ συμβολική του συνάντηση μέσα στὸ διάστημα διαγράφηκε τόσο προφητική! Ἔτσι, τὸ πρόβλημα τοῦ θανάτου ἡ, καλύτερα, «ἡ ζωὴ μετὰ θάνατον» γινότανε μόνιμο θέμα τῶν συλλογισμῶν του. Ἔκανε τούτη τὴν ὑπόθεση: «Μποροῦμε νὰ ἐγγίσουμε τὸ πρόβλημα τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, χάρη στοὺς ὑπαινιγμοὺς ποὺ μᾶς γίνονται ἀπ' τὸ ἀσυνείδητο μέσα στὰ ὄντες μας. Πολὺ συχνὰ μᾶς ἔξιοργίζει ἡ ἴδεα νὰ πάρουμε στὰ σοβαρὰ αὐτές τις ἐνδείξεις, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει ἀπάντηση στὰ ἔρωτήματα ποὺ γεννοῦν. Ωστόσο, σ' αὐτὸν τὸ σκεπτικισμό, ποὺ εἶναι βέβαια θεμιτός, ἀντιτάσσω τὰ ἀκόλουθα: "Αν μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐρμηνεύσουμε ἕνα φαινόμενο, ὀφείλομε ν' ἀρνηθοῦμε νὰ τὸ κάνουμε πρόβλημα πνευματικό. Ἄγνοῶ γιὰ ποιὸ λόγο δημιουργήθηκε ὁ κόσμος καὶ δὲ θὰ τὸ μάθω ποτέ. Ὁφείλω, λοιπόν, νὰ παραιτηθῶ ἀπὸ κάθε προσπάθεια νὰ κάνω τὸ θέμα αὐτὸ πρόβλημα ἐπιστημονικὸ ἡ πνευματικό. "Οταν, ὅμως, μιὰ ἴδεα στὸ θέμα τῆς ἀθανασίας μοῦ προσφέρεται — ὅπως λ.χ. Ὕστερα ἀπ' τὰ ὄντες καὶ τοὺς μύθους — τότε ἔχω χρέος νὰ προσέξω. Ὁφείλω, μάλιστα, νάχω ἀρκετὸ θάρρος, γιὰ νὰ μορφώσω μιὰν ἀποψη ἐπάνω της, ἀκόμη κι ἂν αὐτὴ θὰ μείνει γιὰ πάντα μιὰ ὑπόθεση ἀνεπιβεβαίωτη». »Ω, τὸ πίστευε πῶς: ὅσο κυριαρχεῖ ἡ λογική, τόσο ἡ ζωὴ φτωχαίνει». Καθὼς τὸν χαρακτήριζε, μάλιστα, ἔνα φιλελεύθερο πνεῦμα, ἡ παρομοίωση τοῦ ἥρθε αὐθόρυμητα: «Ἡ ὑπερεκτίμηση τοῦ λογικοῦ ἔχει τὸ κοινὸ μὲ τὰ ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα ὅτι φθείρει τὰ ἀτομα». Ἡ λογική, ἐδῶ, ἐνεργεῖ σὰν ἔνας καταλύτης: «Τὸ πνεῦμα (ὅπως καὶ ὁ Θεὸς) ἀποτελεῖ ἔνα ἀντικείμενο πείρας ψυχικῆς, ποὺ δὲν ἔχει ἐξωτερικὲς ἐκδηλώσεις, οὕτε γίνεται ἀντιληπτὸ λογικά, ἀν χρησιμοποιήσουμε τὴ λέξη αὐτὴ στὴν κυριότερη σημασία της». Ἅς σκεφθοῦμε τὰ φαινόμενα τοῦ συγχρονισμοῦ, τὰ προφητικὰ ὄντες, τὰ προαισθήματα. Σ' αὐτὰ ὑπάρχουν ἐνδείξεις, πῶς ἔνα μέρος, τουλάχιστον, τῆς ψυχῆς ἀπελευθερώνεται ἀπ' τοὺς νόμους τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Οἱ ἀναρίθμητες

περιπτώσεις αὐθόρμητης διόρασης μαζί με ἄλλα ψυχικά φαινόμενα, πού ἔτυχε νὰ τοῦ συμβοῦν, νομίζει πώς ἀποδείχνουν, δτι συχνά ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ πέρα ἀπ' τὸν αἰτιατὸνό μο τοῦ χωρόχρονου, ὥστε νὰ συμπεραίνει πώς ἔχομε ἀτελεῖς παραστάσεις τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου καὶ τῆς αἰτιότητας. Μιὰ πλήρης εἰκόνα τοῦ κόσμου προϋποθέτει κάποια ἀκόμη νέα διάσταση. Τότε μονάχα μποροῦμε νὰ δώσουμε στὴν ὀλότητα τῶν φαινομένων μιὰ δμοιογενῆ ἐρμηνεία. Γι' αὐτὸ οἱ ρασιοναλιστές, συνεπεῖς μὲ τὴν ἀντίληψη πού ἔχουν τοῦ κόσμου, ἐπιμένουν πώς οἱ ἐμπειρίες τῆς μεταψυχικῆς εἶναι ἀνύπαρκτες. Γιατί, ἀν παρόμοια φαινόμενα μποροῦσαν νὰ συμβαίνουν, τότε ἡ εἰκόνα τοῦ κόσμου, ὅπως τὴν ἔχουν συλλάβει μὲ τὴ λογική τους, θὰ εἴταν ἀτελής. Ἡ δυνατότητα μιᾶς ἄλλης πραγματικότητας, πού ὑπάρχει πέρα ἀπ' τὰ φαινόμενα, μὲ διαφορετικές σχέσεις, ἀποτελεῖ ἔνα ἀναπόφευκτο πρόβλημα, γι' αὐτὸ εἴμαστε ἀναγκασμένοι ν' ἀνοίξουμε τὰ μάτια στὸ γεγονός πώς ὁ κόσμος μας τοῦ «χρόνου», τοῦ «τόπου», καὶ τῆς «αἰτιότητας» βρίσκεται σὲ ἀναφορὰ μὲ μιὰν ἄλλη τάξη πραγμάτων, πίσω ἢ κάτω ἀπ' τὴν πρώτη — μιὰ τάξη, ὅπου τὸ «έδῶ» καὶ τὸ «ἐκεῖ», τὸ «πρὸι» καὶ τὸ «μετά», δὲν εἶναι ούσιαστικά. Σίγουρα, δὲν μποροῦμε ν' ἀμφισβήτησουμε, πώς ἔνα μέρος τουλάχιστον τῆς ψυχῆς μας χαρακτηρίζεται ἀπ' τὴ σχέση τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. "Ομως, ὅσο ἀπομακρυνόμαστε ἀπ' τὴ συνείδηση, ἡ σχέση αὐτὴ φαίνεται ν' ἀνυψώνεται σὲ μιὰ ἀπολυτότητα χώρου καὶ χρόνου.

Πέρα, βέβαια, ἀπ' τὴν πλούσια προσωπική του ἐμπειρία, ὄνειρα καὶ ἄλλα ψυχικά φαινόμενα, πού τοῦ τὰ ἀνακοίνωναν, κάθε τόσο, οἱ φίλοι του, δώσανε μορφὴ στὶς ἰδέες του γιὰ τὴ ζωὴ μετὰ τὸ θάνατο. Κάποιο, μάλιστα, ὄνειρο, ποὺ εἶδε μιὰ ἔξηντάρα μαθήτριά του, δυὸ μῆνες προτοῦ πεθάνει, τοῦ εἶχε κάνει τέτοια ἐντύπωση, ὥστε νὰ τὸ θεωρήσει σημαντικὸ «στοιχεῖο» γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὶς ἀπόψεις του: Εἶχε φτάσει στὸ 'Υπερπέραν. Σὲ μιὰν αἴθουσα, στὰ πρῶτα καθίσματα, εἴταν πολλὲς φίλες τῆς πεθαμένης. Κυριαρχοῦσε ἀτμόσφαιρα ἀναμονῆς. Κοίταξε γύρω της, μήπως δεῖ κανέναν δάσκαλο ἢ κάποιον διμιλήτρη. Δὲν ὑπῆρχε κανένας. Τῆς δώσανε νὰ καταλάβει, πώς αὐτὴ θάτανε ἡ διμιλήτρια, γιατὶ ὅλοι οἱ νεκροὶ ὀφείλουν, μόλις πεθάνουν, νὰ κάνουν μιὰν ἔκθεση πάνω στὸ σύνολο τῆς ἐμπειρίας τους ἀπ' τὴ ζωὴ. Οἱ νεκροὶ ἐνδιαφέρονται πολὺ νὰ μάθουν τὰ καθέκαστα τῆς ζωῆς ἐκείνων πού ἔρχονται στὸ 'Υπερπέραν, σὰ νάτανε τὰ γεγονότα καὶ οἱ πράξεις τῆς ζωῆς τὰ τελικὰ γι' αὐτοὺς περιστατικά. Ἡ μαθήτριά του ἔκανε τὴν περιγραφὴ ἐνὸς ἀκροατήριου πολὺ ἀσυνήθιστου, πού, σίγουρα, δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τόχε ποτὲ στὴ γῆ: "Ολοι ἐνδιαφέρονταν θερμὰ γιὰ τὴν ὄριστικὴ ψυχολογικὴ ἐκβαση μιᾶς ζωῆς, πού, μὲ τὸν τρόπο τῆς δικῆς μας νοοτροπίας, δὲ θὰ παρουσίαζε τίποτε τὸ ἀξιοσημείωτο, δὲ θὰ μποροῦσε νὰ βγάλει κάποιος κανένα συμπέρασμα. "Οταν, ὅμως, τὸ «κοινὸ» τοῦ 'Υπερπέραν βρίσκεται σὲ μιὰ σχετικὴ ἔξωχρονικότητα — ὅπου «ἔξελιξη», «γεγονός», «τελειοποίηση»,

ἔχουν γίνει ἔννοιες χωρὶς σημασία — καταλαβαίνει κανεὶς γιατί ἐνδιαφέρεται ἵδιαίτερα γιὰ δὲ τοῦ λείπει στὴν κατάσταση ὅπου βρίσκεται... Ο Γιούγκ θὰ καταλήξει στὴ δεοντολογία: πώς ὅσο γερνᾶ ὁ ἀνθρωπός, ὁφείλει νὰ ἔξοικειώνεται μὲ τὴν ἰδέα μιᾶς ζωῆς μετὰ θάνατον. Γιατί, «ένω αὐτὸς ποὺ ἀρνεῖται νὰ πιστέψει στὴ μεταθανάτια ἐπιβίωση προχωρεῖ πρὸς τὸ χάος, ἐκεῖνος ποὺ ὑποτάσσεται στὸ ἀρχέτυπο ἀκολουθεῖ τὰ ἔχνη τῆς ζωῆς ὡς τὸ θάνατο. Σίγουρα, κι ὁ ἔνας κι ὁ ἄλλος βρίσκονται σὲ ἀβεβαιότητα, μὰ ὁ ἔνας πηγαίνει ἀντίθετα μὲ τὸ ἔντικτό του, ἐνῶ ὁ ἄλλος βαδίζει μαζί του — κάτι ὀλότελα διαφορετικὸ καὶ σὲ ὄφελος σημαντικὸ ὑπὲρ τοῦ δεύτερου». Ο Γιούγκ πιστεύει, πώς οἱ νεκροὶ ρωτοῦν νὰ μάθουν ἀπ' τοὺς «νεοφερμένους» στὸ Ὑπερπέραν, σὰ νὰ μὴν ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ τὰξέρουν ὅλα, σάμπως ἡ «πανσοφία» καὶ ἡ «πανσυνειδησία» νὰ εἰναι χαρακτηριστικὰ τῆς ψυχῆς, ποὺ εἰναι φυλακισμένη σ' ἔνα ζωντανὸ σῶμα. Ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἀποψη — *sub specie aeternitatis* — νομίζει, πώς ὁ θάνατος πρέπει νὰ θεωρεῖται «χαρμόσυνο γεγονός», σὰ νάτανε γάμος, ἔνα μυστήριο ἐνώσεως — τὸ *Mysterium Conjunctionis* — ὅπου ἡ ψυχὴ πραγματοποιεῖ τὴν ὀλοκλήρωσή της. Γι' αὐτό, στὶς ἑλληνικὲς σαρκοφάγους, χορεύτριες εἰκόνιζαν τὸ χαρούμενο αὐτὸ γεγονός, ποὺ οἱ ἐτροῦσκοι στοὺς τάφους τους τὸ παράσταναν μὲ συμπόσια. «Οταν κάποτε πέθαινε ἔνας εὐλαβῆς ἀποκρυφιστής, ὁ Ραμπὶ Σιμὸν μπὲν Ζοσέ, οἱ φίλοι του λέγανε πώς γιόρταζε τοὺς γάμους του. Ἀκόμη καὶ στὶς μέρες μας, σὲ δρισμένες περιοχές, ὅπως στὴν Τουσαλίν, κάνουν «πίκ-νικ» ἐπάνω στοὺς τάφους. Σίγουρα, ὅλα αὐτὰ ὑποδηλοῦν δυὸ ἀντίθετες ἀπόψεις γιὰ τὸ θάνατο: τὸ πένθος ἀπ' τὸν ἀνέκκλητο χωρισμό, μὰ καὶ τὴ χαρὰ γιὰ τὴ μακάρια μεταθανάτια ἔνωση. Ωστόσο τὸ ὑπογράμμιζε μὲ κάποια πικρία: «Ἡ σύγχρονη συνείδηση μισεῖ τὴν πίστη». Ἔτσι, ὁ Γιούγκ συμπεραίνει πώς: «τὸ ἀσυνείδητο, συνεπὲς μὲ τὴ χωροχρονική του σχετικότητα, ἔχει καλύτερες πηγὲς πληροφοριῶν ἀπ' τὴ συνείδηση, ποὺ οἱ γνώσεις της προέρχονται ἀπ' τὶς αἰσθήσεις». Γι' αὐτὸ θεωροῦσε τὴ συνείδηση: «ἔνα ἐφήμερο φαινόμενο, ποὺ πραγματοποιεῖ ὅλες τὶς προσαρμογὲς καὶ τοὺς στιγμιαίους προσανατολισμούς», ἐνῶ στὸ ἀσυνείδητο ἔβρισκε τὸ κατάλληλο δργανο, γιὰ νὰ παρατηρήσει τὸ μικρόκοσμο τῆς ψυχῆς καὶ νὰ πάρει πληροφορίες ἀπ' τὸν μακρόκοσμο τοῦ Ὑπερπέραν. «Μποροῦμε νὰ καταφύγουμε, σὲ δὲ τι ἀφορᾶ τὸ μύθο μας γιὰ τὴν ἐπιβίωση μετὰ θάνατον, στοὺς ἴσχυούς ὑπαινιγμούς τοῦ ὀνείρου καὶ σ' ἄλλες αὐθόρμητες ἐκδηλώσεις τοῦ ἀσυνείδητου. Ἀδυνατοῦμε, βέβαια, νὰ θεωρήσουμε αὐτές τὶς ἐνδείξεις ὡς γνώσεις καὶ ἀποδείξεις. Ωστόσο εἶναι ἵκανές ν' ἀποτελέσουν τὶς κατάλληλες βάσεις, γιὰ νὰ πλατύνουμε τὶς μυθοποιήσεις προμηθεύουν στὴ διάνοια ἔνα δργανο ἐξαερισμοῦ ἀναγκαῖο γιὰ τὴ ζωτικὴ της δραστηριότητα». Γιατί, ἀν ἡ προκαθορισμένη μοίρα, μὲ τὴν ὅποια ἔνα ἀτομο μπαίνει στὴ ζωή, εἶναι ἀθροισμα ἀπὸ πράξεις καὶ ἐκπληρώσεις ζωῶν περασμένων,

τότε, σίγουρα, ύπάρχει στή ζωή κάτι τὸ συνεχὲς μὲ μορφὴ προσωπική. "Αν δὲν ύπηρχε καμιὰ ἀρχέγονη ἀτέλεια στή βάση τῆς δημιουργίας, τότε πῶς ἔξηγεῖται αὐτὴ ἡ ἀνάγκη μας νὰ δημιουργοῦμε; Ποιὸ σκοπὸ ύπηρετεῖ αὐτὴ ἡ πρωθόρμητη ἐπιθυμία μας νὰ κατορθώσουμε τὸ πλῆρες; Κι ὁ Γιούγκ, περιφρονώντας τὶς κατηγορίες γιὰ ἀνεπιστημονικότητα, θὰ κάνει, σὲ μιὰν ἔκλαμψη τοῦ μυστικισμοῦ του, τὴν τολμηρὴ τούτη ύπόθεση: «"Αν ἀντιστρέψουμε τὴν βάση τῶν γνώσεών μας σὲ δ', τι ἀφορᾶ τὴ ζωὴ μετὰ θάνατον, τοῦτο θὰ σήμαινε πῶς ἡ ἀσυνειδήτη ύπαρξή μας εἶναι ἡ πραγματικὴ καὶ πῶς ὁ συνειδητὸς κόσμος εἶναι μιὰ ἐντύπωση παραισθητικὴ, ἢ μιὰ φαινομενικὴ πραγματικότητα, δημιουργημένη γιὰ κάποιο σκοπό, ὅπως περίπου τὸ δύνειρο, ποὺ μοιάζει μὲ πραγματικότητα ὅσο εἴμαστε βυθισμένοι μέσα σ' αὐτό»! 'Η πικρὴ πείρα τὸν ὄδηγει τὴν ἐπιγραμματικὴ τούτη διαπίστωση, ποὺ ἀποτελεῖ καταφύγιο ἢ «ἄλλοιθι γιὰ κάθε μισαλλοδοξία: «'Ο πιὸ μεγάλος περιορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἑαυτός του».

* * *

"Οσο ἀνηφορίζει πρὸς τὰ ὄγδόντα, γεμάτος ὑγεία καὶ γαλήνη, ὁ μεγάλος αὐτὸς ρωμαλέος γέρος βλέπει ἀπὸ πολὺ ψηλὰ τὰ ἀνθρώπινα, γι' αὐτὸς αἰσθάνεται πολὺ ξένος μὲ τὴν ἐποχή του. 'Ολοένα μονάζει στὸν πύργο του. Μιλᾶ λίγο. Καπνίζει τὴν πίπα του. Μονολογεῖ. Καὶ ἀδιάκοπα γράφει. Μαζὶ μὲ τὸν 'Αλβέρτο 'Αϊνστάιν, τὸν Μπέρτραν Ράσελ, τὸν 'Αλβέρτο Σβάιτσερ, τὸν Κάρλ Γιάσπερς, μερικοὺς ἄλλους σοφούς, ἀποτελεῖ τὸν ἀστερισμὸ τῶν συνειδήσεων, ποὺ πασχίζουν νὰ προσαντολίσουν τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ καιροῦ τους πέρα ἀπ' τὸν εὐδαιμονισμό, τὴν μισαλλοδοξία, τὴν ἀνταγωνιστικότητα, τὴν ἐγωπάθεια. 'Ο γιὸς τοῦ καθηγητῆ Μάρκο Φύρτς ἀναφέρει πῶς, ὅταν ὁ Γιούγκ, ταξιδεύοντας στὰ 1932 μὲ τὸν πατέρα του στὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Παλαιστίνη, βγῆκε στὸ λιμάνι τῆς 'Αλεξάνδρειας, τοὺς πλησίασε ἔνας χειρομάντης καὶ ζήτησε νὰ διαβάσει τὶς γραμμὲς τῶν χεριῶν τους. Στὸ Γιούγκ εἶπε: «'Ω, εἴσαστε ἔνας ἀπὸ τοὺς λίγους μεγάλους ἄντρες, ποὺ εἶδα ποτέ. Δὲν μπορῶ νὰ πῶ περισσότερο».

"Ενας ἄλλος χῶρος πλάι στὸ χῶρο τῆς σκέψης — πλατύς ὅπως αὐτή, ἵσως ἀκόμη πλατύτερος — ποὺ ἡ κατανόησή του μὲ τὰ μέτρα τῆς λογικῆς καὶ ἡ περιγραφὴ του μόλις εἶναι δυνατή, ύπηρξε ὁ χῶρος τοῦ "Ερωτα. Στὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα τοῦ δίνανε ύπόσταση θεϊκή, γὰρ νὰ υποδουλώσουν τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία νὰ εἰσχωρήσει στὴν περιοχή του καὶ νὰ φωτίσει τὸ μυστήριο ποὺ τὸν περιβάλλει. Εἶταν ὁ «δαιμονας», κυρίαρχος στὸν οὐρανό, ὅσο καὶ στὰ σκοτεινὰ βάθη τῶν ἀβύσσων. 'Ο Γιούγκ, στὰ γηρατειά του πιά, ἀποστάζοντας τὶς γνώσεις του, γιὰ νὰ βγάλει ἀπ' τὴν πεμπτουσία τους μιὰ «γνώση», δὲ διστάζει ν' ἀναγνωρίσει, πῶς τοῦ ἔλειψε πάν-

τοτε τὸ θάρρος νὰ βρεῖ τὴν κατάλληλη γλώσσα, γιὰ νὰ ἐκφράσει αὐτὸ τὸ «παράδοξο ἀπειρο» τοῦ Ἐρωτα. Τὸν θεωρεῖ «κοσμογόνο», ἔναν δημιουργό, πατέρα καὶ μητέρα κάθε συνείδησης. Πιστεύει πῶς ἡ προσδιοριστικὴ ἔκφραση τοῦ Παύλου: «ἀγάπην δὲ μὴ ἔχων, γέγονα χαλκὸς ἥχων ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον», εἶναι ἀπ' ὅλες τὶς ἔξηγήσεις ἡ πρωταρχικὴ, ὑποδηλώνει τὴν οὐσίαν αὐτῆς τῆς θεότητας. ‘Ο Ἰδιος, δώστοσο, μολονότι, ὅπως βεβαιώνει, ἀντιμετώπισε τὸν ἔρωτα στὴν ἐπιστημονικὴ ὅσο καὶ στὴν προσωπικὴ του ζωής, δὲν μπόρεσε νὰ δώσει γι' αὐτὸν καμιὰ ἀξιόλογη μαρτυρία: «Οπως δὲ Ιώβ, αἰστάνθηκα τὴν ἀνάγκην νὰ βάλω τὸ χέρι στὸ στόμα». Νὰ σωπάσει. «Ἀπ' τὸν ἔρωτα ὑπάρχει ἐδῶ στὴ γῆ ὅ, τι εἶναι πιὸ μεγάλο μᾶλιστα πιὸ μικρό, ὅ, τι εἶναι πιὸ μακρινὸ μᾶλιστα πιὸ κοντινό, ὅ, τι εἶναι πιὸ μεγαλειῶδες μᾶλιστα πιὸ ταπεινό, καὶ ποτὲ καμιὰ ἀπ' αὐτές τὶς ἰδιότητές του δὲν μποροῦμε νὰ τὴν προσφέρουμε χωρὶς τὴν ἀντίθετή της). Καμιὰ γλώσσα δὲν εἶναι ίκανη νὰ ἐκφράσει αὐτὸ τὸ παράδοξο. ‘Ο, τι καὶ νὰ ποῦμε γι' αὐτό, ὑπολείπεται πολὺ ἀπ' τὸ πλῆρες. «Γιατὶ εἴμαστε, στὴν πλατύτερη ἔννοια, τὰ θύματα ἢ τὰ μέσα καὶ τὰ δργανα τοῦ κοσμογόνου ἔρωτα. Μποροῦμε νὰ δώσουμε στὸν ἔρωτα ὅσα θέλουμε ὀνόματα, ἀκόμη καὶ τὰ πιὸ φανταστικά· ἂν ἔχουμε δμως κι ἔναν κόκκο σοφία, εἶναι προτιμότερο νὰ καταθέσουμε τὰ ὅπλα. Εἶναι ἔνα πράγμα, ποὺ τὸ ἀγνοοῦμε, μέσον ἑνὸς ἄλλου πράγματος, ποὺ τὸ ἀγνοοῦμε ἀκόμα περισσότερο»...

* * *

Κυρίες καὶ Κύριοι,

“Οταν ἔνας δλύμπιος — λυτρωμένος, θέλω νὰ πῶ, ἀπὸ κάθε ἀνθρώπινη μειονεξία — ἀποχαιρετώντας τὴν ζωή, σκύβει μέσα του γιὰ ν' ἀκούσει τὶς προθανάτιες φωνές του, ὅ, τι καὶ νὰ πεῖ, τὰ λόγια του θ' ἀναδίνουν κάποιο μεγαλεῖο. Νά, λοιπόν, πῶς κάνει, σὲ χοντρὲς γραμμές, τὴν αὐτοψυχογραφία του αὐτὸς ὁ Homo Universalis, ποὺ ἀγωνίστηκε νὰ συλλάβει κάποια ὅρια στὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ θυμικοῦ κόσμου, πολεμώντας ὥς τὰ γηρατεία του στὶς κορυφογραμμὲς τοῦ πνεύματος: «Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς περισσότερους ἀνθρώπους καὶ σὲ μένα βασιζόταν στὸ γεγονός, πῶς σὲ μένα τα «διαφράγματα» εἶναι διαφανῆ. Ὁφείλεται στὴν ἰδιομορφία μου. Στοὺς ἄλλους, εἶναι τόσο συμπαγῆ, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ δουν τίποτε πιὸ πέρα καὶ, συνεπῶς, σκέπτονται πῶς πιὸ πέρα δὲν ὑπάρχει τίποτε (...). Παιδί, αἰσθανόμουν μόνος, εἴμαι ἀκόμη καὶ τώρα, γιατὶ γνωρίζω κι ἔχω χρέος νὰ διακηρύττω πράγματα ποὺ οἱ ἄλλοι, ὅπως φαίνεται, δὲ γνωρίζουν ἢ δὲ θέλουν νὰ γνωρίζουν. Ἡ μοναξίᾳ δὲ γεννιέται καθόλου ἐπειδὴ λείπουν ἀπὸ γύρω μας οἱ ἀνθρωποι, μὰ περισσότερο γιατὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τοὺς ἀνακοινώσει τὰ πράγματα ποὺ τοῦ φαίνονται σπουδαῖα ἢ ποὺ βρίσκει ἀξια νὰ τὰ σκεφτεῖ ἐνῶ γιὰ τοὺς ἄλλους εἶναι ἀσήμαντα (...). Τὸ

ἀπροσδόκητο καὶ τὸ ἀσυνήθιστο εἶναι στοιχεῖα τοῦ κόσμου τούτου (...). Εἴμουν ίκανος νὰ ἔνδιαφέρουμεις ἀδιάπτωτα γιὰ δρισμένα ἄτομα· μόλις δύμας μοῦ γίνονται διαφανῆ (έξηγροῦσε, δηλαδή, τὸ μυστικὸ τῆς προσωπικότητάς τους), ή γοητεία τους χανόταν (...). Μοῦ φαίνεται πώς εἶμαι συντηρητικὸς ὥς τὸ κόκαλο (...). "Οσο πιὸ πολὺ γερνῶ, τόσο λιγότερο καταλαβαίνω τὸν ἑαυτό μου καὶ λιγότερο τὸν ἀναγνωρίζω καὶ λιγότερο τὸν νιώθω (...). Σὲ τελευταίᾳ ἀνάλυση, δὲν ἔχω καμιὰ δριστικὴ γνώμη — γιὰ κανένα πράγμα (...). Αὐτὸ ποὺ δὲ Λάο-Τσὲ εἶπε γιὰ τὸν ἑαυτό του: («ὅλα τὰ ὅντα εἶναι φωτεινά, μόνον ἐγὼ εἶμαι θολός»), ἐκφράζει δὲ τι αἰσθάνομαι στὴν προχωρημένη ἡλικία μου (...). "Οσο περισσότερο γίνομαι ἀβέβαιος σὲ δὲ τι μὲ ἀφορᾶ, τόσο ἀναπτύσσεται μέσα μου ἓνα αἰσθημα συγγένειας μὲ τὰ πράγματα (...). Δὲν ξεχνῶ πώς ἡ φωνή μου δὲν εἶναι παρὰ μιὰ φωνή, ἡ πείρα μου, μιὰ ἀπλὴ σταγόνα στὴ θάλασσα, ἡ γνώση μου δχι μεγαλύτερη ἀπ' τὸ δπτικὸ πεδίο ἑνὸς μικροσκόπιου, δ νοῦς μου εἶναι ἓνας καθρέφτης ποὺ καθρεφτίζει μιὰ μικρὴ γωνιὰ τοῦ κόσμου καὶ οἱ ἰδέες μου μιὰ ὑποκειμενικὴ ἔξομολόγηση»...

"Ετσι μιλοῦσε δὲ Κάρλ Γιούγκ στὰ 1958. "Οταν, τρία χρόνια ἀργότερα, στὰ δύδοντα ἔξι του πιά, ἔφευγε ἀπ' τὸν κόσμο, εἶχε τὸ αἰσθημα πώς ἀποδημοῦσε γιὰ ἓναν καλύτερο ἥ, τουλάχιστον, δὲτι ξυπνοῦσε σὲ κάποιον ἀληθινό. Ἡ κυρία Ρούθ Μπαίηλη — πολύτιμη συνεργάτισσά του μαζί μὲ τὴν Ἀννιέλα Γιαφφὲ — ἀφηγήθηκε παραστατικὰ τὶς δυὸ προθιανάτιες μέρες του σ' ἓνα γράμμα της στὸ νοτιοαμερικανὸ διπλωμάτη καὶ ποιητὴ Μίγκουελ Μορρένο: «Τὶς δυὸ μέρες προτοῦ πεθάνει, βρισκόταν μακριά, σὲ κάποια μακρινὴ χώρα καὶ ἔβλεπε θαύματα καὶ ὠραῖα πράγματα, εἶμαι σίγουρη γι' αὐτό. Χαμογελοῦσε συχνὰ καὶ εἶταν εύτυχισμένος. Τὴν τελευταίᾳ φορά, ποὺ καθήσαμε στὸ μπαλκόνι, μοῦ εἶπε τὸ θαυμάσιο ὅνειρο ποὺ εἶχε δεῖ: «Τώρα γνωρίζω τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ λείπει ἀκόμη ἓνα μικρὸ κομμάτι. "Οταν θὰ τὸ μάθω κι αὐτό, θὰ εἶμαι νεκρός». "Τστερα ἀπ' αὐτό, εἶδε ἓνα ἄλλο θαυμάσιο ὅνειρο, ποὺ μοῦ τὸ ἀφηγήθηκε τὴ νύχτα: Εἶδε ἓναν τεράστιο στρογγυλὸ δγκο πέτρας ἐπάνω σ' ἓνα ὑψηλὸ δροπέδιο καὶ στὰ κράσπεδα τῆς πέτρας εἶταν χαραγμένα τὰ παρακάτω λόγια: «Καὶ αὐτὸ ἀς εἶναι ἓνα σημάδι 'Ολότητας καὶ 'Ἐνότητας γιὰ σένα». Σίγουρα δὲ Γιούγκ, ἀφήνοντας τὴ ζωή, θάχε τὴ βεβαιότητα πώς γύριζε στὴ μητέρα του Αἰωνιότητα, ποὺ ἀπὸ παιδὶ ἀκούει ζωηρὰ μέσα του τὸ κάλεσμά της...

Σᾶς εὐχαριστῶ.